

A PÁRTÁLLAM ÁTALAKULÁSA

GEDEON PÉTER

Maria Csanádi:

Self-Consuming Evolutions

**A Model on the Structure, Self-Reproduction,
Self-Destruction and Transformation**

of Party-State Systems Tested in Romania,

Hungary and China

Akadémiai Kiadó, Budapest, 2006. 341 old., \$55

Csanádi Mária már pályája kezdetén is a párt és az állam viszonyát, a pártállamnak az erőforrások allokációjában játszott szerepét kutatta.¹ A magyarországi adatok vizsgálata alapján bemutatta, hogyan torzult a szocialista rendszerben az erőforrás-allokáció, hogyan részesítette előnyben a politikai vezetés a nagyvállalatok egy bizonyos körét, s mindez hogyan függött össze a pártállam szerkezeti sajátosságaival és a gazdasági reformoknak a rendszerben játszott szerepével.

Az 1980-as évek tapasztalatai alapján, de már a rendszerváltás után a pártállamról írott monográfiájának² vizsgálódásai kiterjedtek a rendszer szétesésére is. Bemutatta, hogyan születtek meg a gazdasági döntések a párt- és állami hierarchia összefonódásából kialakuló erőterben. A hierarchiák összefonódását *alapszövevénynek* nevezte el. Az alapszövevény egyszerre jelenti a formális döntési hatáskörök fellazulását és a gazdaságban a párt (az egy-párt) politikai dominanciájának érvényesítését. Az alapszövevény sajátos politikai racionalitáshoz igazodva intézményesít bizonyos magatartási szabályokat és cselekvési módokat. Az alapszövevény modellje Csanádi szerint egyaránt alkalmazható a vállalaton és az országon belüli párt- és állami viszonyokra, továbbá a Szovjetunió és az egyes kelet-európai államok közti függőségi viszonyra is.

A magyar példán mutatta be, hogyan esett szét a pártállami rendszer. A gazdasági reformokat és kudarcukat az alapmodell működéséből vezette le: a reformok új erőforrásokat generálnak, helyreállítják a kohéziót anélkül, hogy megváltoztatnák a rendszer

működési logikáját – tehát nem a rendszer evolúciójának, hanem a kohézió helyreállításának eszközei. Mivel a kohézió helyreállítása hosszú távon nem lehetett sikeres, a rendszer szétesése elkerülhetetlen volt. Ha ugyanis az alapszövevény nem képes a gazdasági szereplőket erőforrásokkal jutalmazni, akkor azok a kialakult függőségi szálak felbontásában, az alapszövevényből való kilépésben válnak érdekeltté.

AZ IPS-MODELL

Legújabb könyvében Csanádi Mária továbbfejleszti a pártállam elméleti modelljét, és kiterjeszti empirikus alkalmazásának körét. Az első részben felvázolja az interaktív pártállami modellt, a második részben esettanulmányokban példázza és támasztja alá elméletét.

Az interaktív pártállam (Interactive Party-State) modellje a párt és az állam döntési hierarchiáinak összefonódásával kialakuló hatalmi teret és hálózati kapcsolatokat képezi le. Első pillantásra furcsának tűnhet a pártállamot megragadó strukturalista és rendszerszemléletű megközelítést interaktívnek nevezni, hiszen a konvencionális társadalomtudományi értelmezés szerint az interaktivitás nem a rendszer, hanem az egyes cselekvések szintjén zajlik. Itt azonban az interaktivitás mást jelent: egy sajátos működési módot, mely a sokszintű gazdasági és politikai hierarchia intézményeinek és szereplőinek kölcsönhatásából jön létre, s ily módon meghatározza az egyéni döntéseket és a rendszerből következő motívációkat is.

A pártállamban az állami hierarchia egyértelműen és aszimmetrikusan alárendelődik a párthierarchiának, pontosabban a két hierarchia egymásba csúszása folytán megszűnik az állami alá-fölérendeltségi viszonyok egyértelműsége. Az állami rendszer szereplői ugyanis a párthierarchiával kialakított kapcsolatukat mozgósítva befolyásolni tudják feletteseik döntéseit, fellazítva az alárendeltségi viszonyt. Az eredmény egy bonyolult és átláthatatlanul burjánzó hálózat, amelyben a cselekvők versengenek a szűkös erőforrásokért. Az tud több erőforrásra szert tenni, akinek a hálóban elfoglalt politikai súlya (Csanádi kifejezésével: fantomtömege) nagyobb.

Mivel a rendszer racionalitása nem gazdasági, hanem politikai, az erőforrások pazarlása és felélése jellemzi. Így egyre kevésbé képes kielégíteni az igényeket. A hálóban a szereplőket összekötő függőségi szá-

1 ■ Csanádi Mária: *A differenciált erőforráselosztás és a tármogatások újratermelődésének néhány összefüggése*. Pénzügykutatási Intézet Tanulmányai, No. 6, Bp., 1980; *Függőség, konszenzus és szelekció*. Pénzügykutatási Intézet Tanulmányai, No. 3, Budapest, 1984.

2 ■ Csanádi Mária: *Honnan tovább? A pártállam és az átalakulás*. T-Twins-KTI, Bp., 1995.

lak tulajdonságai, intézményesültsége határozza meg, hogyan reagál a rendszer az elkerülhetetlenül bekövetkező erőforráshiányra. Ha a szereplők már nem remélhetik, hogy a hálón belül kielégíthetik erőforrás-szükségletüket, akkor veszélybe kerül, sőt meg is szűnhet a rendszer kohéziója.

Az interaktív pártállami modell Csanádi Mária szerint alkalmas és nélkülözhetetlen ahhoz, hogy megértsük a pártállam működésének szerkezeti sajátosságait, a rendszer újratermelődését, újratermelődésének ellentmondásait, a rendszer felbomlását, továbbá az egymástól eltérő modellvariánsok kialakulását, illetve útfüggő átalakulását a posztoszocialista átmenet során.

A könyv bemutatja azokat a modellváltozatokat, amelyek a rendszer felbomlásának eltérő variánsaihoz vezetnek:

Önkizsaroló változat. Ha kevés a szereplőket összekötő függőségi és érdekérvényesítési szál, és a strukturális visszacsatolások hiányosak, azaz a formális hierarchia alsó szintjein állók csak korlátozottan tudják befolyásolni közvetlen feletteseik döntéseit, akkor a hatalmi központ a rendszer szereplőinek erőforrásigényét korlátozva kikényszerítheti a kohéziót. A rendszer ily módon konzerválja saját kiinduló állapotát. Csanádi példája erre a változatra Románia.

Önbomlasztó változat. Ha a szereplők közötti kapcsolati szálak sűrűek, és a strukturális visszacsatolások száma nagy, akkor a hatalmi központ képtelen visszafogni a szereplők erőforrásigényét. Ezért megpróbálja reformokkal növelni a mobilizálható erőforrások kínálatát. A reformok azonban nem változtatják meg a rendszer működési sajátosságait, sőt a rendszer a maga képeire formálja a reformokat. A reformok így nem tudják megszüntetni az erőforráshiányt, amely ha időlegesen csökken is, újra létrejön, s ezzel elindítja vagy éppen fokozza a rendszer dezintegrációját. Kézenfekvőnek tűnne az erőforráshiány mérséklése a gazdasági szereplők önállóságának és ezzel erőforrásigényének csökkentésével, a rendszer recentralizálásával. Csak hogy ennek gátat vetnek a modellben intézményesült különérdekek. Így az elkerülhetetlen kimenet a rendszer szétesése. Csanádi példája erre a változatra Magyarország.

Önzugorító változat. Ezt a formát a a visszacsatolások sűrűsödésén túl az erőforrás-allokáció decentralizálása is jellemzi, azaz nem csupán az erőforrásokat, hanem az erőforráshiányokat is decentralizálja. Ez a szerkezet sem teszi lehetővé, hogy a központi hatalom az erőforráshiányt recentralizációval, az igények drasztikus visszafogásával mérsékelje. Ugyanakkor – ellenében az önbomlasztó modellel – oly módon is csökkenti a gazdasági döntéshozók függőségét a központtól, hogy megengedi a hozzáférést a hatalmi központtól, illetve a hálótól közvetlenül nem függő, alternatív erőforrásokhoz. A szereplők rá is kényszerülnek arra, hogy a hálón kívül keressenek erőforrásokat, mivel az alsó szintek nagy ellenállóképessége miatt az erőforráshiányt nem lehet elvonással kompenzálni. Ily módon a hatalmi központ alatti szinteken a modell arra

ösztönzi a döntéshozókat, hogy a rendszeren belüli erőforráshiányt a rendszeren kívüli erőforrások mozgósításával enyhítsék, és ezzel egyben fenntartsák a rendszer kohézióját. A rendszeren kívüli erőforrások bevonása viszont azzal jár, hogy egyre inkább csökken a hálón belül, és egyre inkább nő a hálón kívül elérhető erőforrások jelentősége. Ennek következtében a háló összezsugorodik, és a hálón kívüli gazdaság előbb-utóbb túlsúlyba kerül. Csanádi példája erre a változatra Kína.

AZ IPS-MODELL ÉRVÉNYESÉGE

A modell jól artikulálja a rendszer önreprodukcióját, értelmezhetővé teszi a reformok funkcióját és következményeit, morfológiailag pontosan írja le a rendszer változatait. Jól illeszthető a posztoszocialista átalakulás variánsaihoz.

A kérdés az, lehet-e a szinkron összefüggéseket tartalmazó strukturális modellel megragadni diakron összefüggéseket? Nem bízik-e a szerző túlságosan modellje erejében, s nem tulajdonít-e a szükségesnél kisebb jelentőséget a rendszer dinamikájának magyarázatában a modellen kívül eső, részben makropolitikai, részben makrotársadalmi tényezőknek, összefüggéseknek? A pártállami rendszerben végbemenő szerkezeti változások többnyire politikai döntések következményei. A változásokat előidéző politikai döntések csak akkor magyarázhatók maradék nélkül a pártállami hálóval, a hatalmi és érdekérvényesítő szálak szerkezeti sajátosságaival, ha a pártállam politikai tagoltságát és a szereplők eltérő politikai preferenciáit vissza tudjuk vezetni a döntéshozói háló tulajdonságaira. Ez viszont véleményem szerint nem lehetséges, de nem is szükséges. Nem véletlen, hogy a könyvben bemutatott esettanulmányok magyarázó sémái nem korlátozódnak az IPS-moddal változóira, hanem makropolitikai és társadalmi összefüggéseket is bevonnak a vizsgálódásba.

Nem tisztázza kielégítően azt sem a szerző, miként magyarázható a modellváltozatok kialakulása. A három modellvariáns közül ugyanis a második és a harmadik az elsőből jön létre, miközben az első is fennmarad. Így tehát az önkizsaroló változat működésmódjából egyszerre kellene következnie a modell fennmaradásának és átalakulásának is. Ezt az elméleti problémát Csanádi az erőforrás-szűkösségre adott válaszok eltéréseinek felmutatásával oldja meg. Ezek az eltérések azonban nem vezethetők le maradék nélkül a modell tulajdonságaiból. Más szóval: ha a modellváltozatok önreprodukciója szerkezeti elemeknek (a párt és az állam közötti függőségi szálaknak, a visszacsatolásoknak, az erőforrás-allokáció szintjeinek) az egyes modellek közötti különbségeire épül, akkor ugyanaz magyarázza a reprodukciót és annak elmaradását is.

Hogyan magyarázható a modellel a posztoszocialista átalakulás? A szerző bemutatja, hogy mindhárom modellváltozat a szerkezeti sajátosságai által meghatáro-

zott úton jut el a megszűnéshez. Az önkizsaroló rendszer akkor omlik össze, amikor beleütközik az általa létrehozott erőforrás-korlátokba, amelyeket nem tud felpuhítani. Az alkalmazkodás súlyos terheket ró a szereplőkre, de a modell szerkezeti sajátosságainál fogva a központi hatalom ráakhatja e terheket a szereplők vállára. Ez megfelelő külső és belső feltételek esetén a rendszer összeomlását eredményező robbanás-hoz vezethet.

Az önbomlasztó modellváltozat esetében a modell szerkezeti sajátosságaiból következően erős érdekérvényesítő képességgel rendelkező szereplők egyre kevésbé érdekelték a hálón belüli érdekérvényesítésben, hiszen egyre csökkenő mértékben számíthatnak a hálón belüli erőforrásokra. Ezért a rendszert fokozatosan szétszedik, leépítik a hálón belüli összekötő szálakat. A háló szétesik, és a gazdasági átalakulás egyúttal a politikai szerkezet átalakulását is magában foglalja, hiszen a háló szétesése a kommunista párt hatalmi monopóliumának megszűnését jelenti.

Az önzugorító modellben az erőforrás-korlátokba ütköző szereplők hálón kívüli erőforrásokat mozgósítanak, s így a háló zsugorodását idézik elő anélkül, hogy felbomlasztanák alapszerkezetét, a monopolizált hatalmi struktúrát. Így válik lehetségessé a politikai átalakulástól elválasztott gazdasági átalakulás.

Ezek az elemzések már egyéb politikai és társadalmi változókkal kombinálják az IPS-modell változóit. Így az önkizsaroló modell esetében a más modellekre való áttérés, illetve a szocialista rendszer összeomlása annyiban vezethető vissza az alapszerkezetre, amennyiben belőle érthetőek meg azok a társadalmi feszültségek, amelyek azután a politikai modellt meggyengítő társadalmi robbanásokhoz vezettek. Csanádi Mária az IPS-modellt *kiegészítő* változókat azonban mint egyedi tényezőket vizsgálja (87., 308. old.), vagy pedig az IPS-modellhez tartozó változóként definiálja. A központi hatalom erősségét, a politikai tagoltság mértékét, a horizontális és alternatív politikai szerveződések lehetőségét például több helyen is a

modellváltozatok szerkezetéből eredezteti (114., 202. old.).

Az esettanulmányokból azonban kiderül: a modellváltozatok kialakulása nem az önkizsaroló modell evolúciós átalakulásának, hanem a szerkezetét végzetesen meggyengítő politikai kataklizmáknak a következménye. Ilyen változás volt a magyar 56-os forradalom, illetve Kínában a nagy ugrás, és még inkább a kulturális forradalom. Az önkizsaroló modell összeomlását

(Románia példáján) is társadalmi robbanás, illetve külső tényezők váltják ki. Az önbomlasztó modell esetében a bomlás nem egyszerűen a háló automatizmusokhoz köthető szétesése, hanem a makropolitikai döntésekből és a társadalmi szereplők kollektív cselekvéséből is következő folyamat. E döntéseket és a kollektív cselekvést ugyancsak nem lehet az erőforrás-allokáció problémáira adott, a háló szerkezeti tulajdonságai által kondicionált válaszokra redukálni. Az önzugorító modell esetében (ezt Kína példázza) érvényes leginkább az a magyarázat, amely az átalakulást a modellváltozatra jellemző háló sajátosságaiból levezethető kumulatív bomlási folyamatnak mutatja be. Igaz, ez a bomlás is azokból a makropolitikai és társadalmi folyamatokból eredeztethető, amelyek Kínában a nagy ugrás és a kulturális forradalom kö-

vetkezményeként a központi hatalom jelentős gyengülését vonták maguk után.

Csanádi Mária a pártállami modellváltozatok különbségeire vezeti vissza azt is, hogy radikális vagy részleges reformok születtek-e a posztszocialista átalakulás során. Szerinte az eltérő modellváltozatok eltérő hatalmi struktúrát intézményesítettek, és a hatalmi struktúrák különbsége magyarázza a bevezetett reformok különbözőségét. Így az önbomlasztó modell átalakulása során azért sikerül radikális reformokat végrehajtani, mert az összeomlást megelőzően a decentralizált hatalmi struktúra lehetőséget adott az ellenzéki erők fellépésére, létrejöhetnek és megerősödhetnek a reformokat támogató politikai pártok. Ugyanez a korábbi centralizált hatalmi struktúra mi-

att nem történhetett meg az önkiszaroló rendszer felbomlásakor, s a gazdasági átalakulást fékeztek a rendszer bukását követően hatalmon maradó (poszt)-kommunista pártok. Az érvelés itt ismét makropolitikai összefüggésekre támaszkodik. Ezért továbbra is kérdés, vajon az új politikai erők megszerveződésének lehetősége vagy hiánya a pártállami háló adott szerkezetén múlik-e, vagy inkább csak kísérőjelenségnek tekinthető.

KÖLTSÉGVETÉSI VAGY REPRODUKCIÓS KORLÁT?

Az IPS-modell egyik kulcsfontosságú változója a *reprodukción korlát*, mely a modell változásait kiváltó, de önmagában csupán a modell szubsztantív kimenetét befolyásoló erőforráshiányt strukturális változóvá avatja. A puha vagy kemény reprodukciós korlát fogalmát a szerző a Kornai János által bevezetett puha vagy kemény költségvetési korlát fogalmának analógiájára és részben helyettesítésére alkotta meg.

Csanádi Mária megfogalmazásában a reprodukciós korlát a költségvetési korlát kiterjesztése (14., 61. old.). Valójában más a jelentéstartalma, mint a költségvetési korlátnak, noha kétségtelenül megőrzi a puha költségvetési korlátnak azt a jelentését, hogy a gazdaság egyes szereplői a reálteljesítményüktől függetlenül juthatnak pótlólagos erőforrásokhoz.

A költségvetési korlát kétszintű (legegyszerűbben a központ és a vállalatok közötti), míg a reprodukciós korlát háromszintű hierarchiát feltételez. A költségvetési korlát puhasága attól függ, hogy a hierarchia felső szintjén a döntéshozó enged-e az alsó szintű szereplők nyomásának. A puha költségvetési korlát erőforráshiányt generál a hierarchia felső szintjén. Csanádi kategóriáit alkalmazva: az alsóbb szintű egység puha költségvetési korlátja kemény reprodukciós korlátot hoz létre a rendszerben. Ezzel szemben a reprodukciós korlát puhasága vagy keménysége a hierarchia adott szintjén nem csupán attól függ, hogy az adott egység milyen mértékben képes erőforrásokat vonzani felülről, hanem attól is, milyen mértékben képes erőforrásokat elvonni alulról, a hierarchia alacsonyabb szintjeiről. Ennek megfelelően egy egység reprodukciós korlátja puha lehet akkor is, ha költségvetési korlátja kemény. Ezért az, hogy a különböző szinteken az egységek költségvetési korlátja puha vagy kemény, önmagában nem határozza meg az egész rendszer állapotát az erőforrásokkal való ellátottság szempontjából.

Az IPS-modell hármas vonatkozási rendszere azonban korlátozza a reprodukciós korlát fogalmának a hierarchikus rendszeren belüli alkalmazhatóságát: a költségvetési korláttól különböző reprodukciós korlátja csak olyan szereplőnek lehet, akinek feljebbvalója és beosztottja is van a hierarchián belül. A hierarchia csúcsán és legalján így csupán kétszintű hierarchikus viszonyt találunk. E két szinten a reprodukciós korlát és a költségvetési korlát különbsége nem értel-

mezhető. A hierarchia csúcsán lévő döntéshozónak költségvetési korlátja nincsen, de reprodukciós korlátja van, míg a hierarchia legalján álló szereplőnek költségvetési korlátja van, ami egyben reprodukciójának is korlátja.

Csanádi Mária szerint a reprodukciós korlát és a költségvetési korlát megkülönböztetése alapján feltárható a pártállami rendszer szelektív működése. Kornai János a reprezentatív vállalatot, illetve e vállalat és a rendszer viszonyát vizsgálva azt mutatta be, miért puha a szocialista vállalat költségvetési korlátja, és nem foglalkozott azzal, miért és hogyan válik a vállalatok költségvetési korlátja szelektív módon puhává vagy keménnyé. Csanádi számára viszont éppen ez a döntő kérdés: a pártállami rendszerben felépülő hálózat elemzése azt mutatja meg, hogyan jutnak egyes szereplők a hálóba való politikai beágyazottságuknál fogva több vagy kevesebb erőforráshoz. Egy-egy szereplő költségvetési korlátja nem általában, hanem egy másik szereplőhöz viszonyítva puha vagy kemény. Kornainál a kapitalista gazdaságban a költségvetési korlát jellemzően kemény, a szocialista rendszerben pedig puha. Ez a dichotómia nem kielégítő Csanádi számára, nála a költségvetési korlát puhasága vagy keménysége nem rendszerspecifikus. A pártállami rendszerben ez is, az is előfordulhat.

Az erőforrásokhoz jutás könnyűsége vagy nehézsége Csanádi elméletében ráadásul nem pusztán szerkezeti, hanem dinamikai probléma is. Ha a rendszeren belül a reprodukciós korlát puha, akkor a mobilizálható erőforrások bősége miatt fennmarad a status quo. Ha viszont a rendszer szereplőinek és a rendszernek a reprodukciós korlátja keményedik, és a különböző szinteken szűkösek vagy elfogynak a mobilizálható erőforrások, akkor a rendszer változni fog.

Erre az elemzésre építi a szerző a rendszer önreprodukciójának és önfelszámolásának azonosságát kimondó tételt, s ezért váltja fel a költségvetési korlát fogalmát a reprodukciós korlát fogalmával.

AZ IPS-MODELL ALKALMAZÁSAI

A könyvben az IPS-modell kétféle alkalmazásával találkozunk. A szerző egyrészt összeveti a modellt a posztoszocialista reformok irodalmával, másrészt a modell segítségével értelmezi újra a magyar, a román és a kínai szocializmus és posztoszocialista átalakulás történetét.

Nincsen jó véleménye a reformok összehasonlító irodalmáról. Úgy látja, hogy ez az irodalom téves elméleti kiindulópontokról helytelen következtetésekre jut. A szerzők nagy része összekeveri az elemzés elkülöníthető szintjeit: a modellváltozatok szintjét azonosítja a rendszer szintjével, és ebből következően homogenizálja a különböző rendszereket és a különböző modellváltozatokat is.

Az IPS-modell alapján világossá válik, érvel a szerző, hogy a szocialista rendszer egymástól eltérő modellváltozatai csak egymástól eltérő módon alakulhatnak

át: ezért előzi meg a politikai átalakulás a gazdasági reformokat Kelet-Európában, és a gazdasági átalakulás a politikai változásokat Kínában; ezért eredményeznek a gazdasági reformok transzformációs recessziót Kelet-Európában, de gazdasági növekedést Kínában stb. A posztoszocialista átalakulás tehát útfüggő. Nem lehet tetszőlegesen válogatni a reformelemek között, ezért sem tehetők általános ajánlások a reformok optimális összetételére, sebességére. Más szóval, Csanádi az általa tárgyalt komparatív reformirodalmat ad hoc teoretizálásban és téves receptalkotásban találja vétkesnek.

A helyzet talán még ennél is bonyolultabb. Hellman levezetése szerint (113–114. old.) például a részleges reformok által kedvezményezett érdekcsoportok képesek a posztoszocialista reformok lefékezésére vagy leállítására, ha foglyul tudják ejteni az állami döntéshozókat. A járadékvadász érdekcsoportok minden posztoszocialista országban a reformok lefékezésére törekednek, de ez nem mindenhol sikerül. Mi ennek az oka? Csanádi szerint a magyarázat az önkizsaroló és az önbomlasztó modellváltozat eltérő szerkezeti sajátágaiban rejlik, amelyekről Hellman nem vesz tudomást. Radikális reformokat az önbomlasztó modell, részleges reformokat pedig az önkizsaroló modell felbomlása eredményez, mondja Csanádi Mária.

Ez a kritika azonban elzárja az utat egyéb rivális elméletek előtt. Lehet, hogy a különbségek nem a pártállami modellváltozatokból, hanem sokkal inkább abból a történeti folyamatból érthetők meg, amely az egyes szocialista államokban még a szocializmust megelőzően különbözőképpen intézményesítette állam és társadalom viszonyát. Ahol az állam és a társadalom szétválásának folyamata megakadt, a gazdasági érdekcsoportok inkább képesek különérdekeik érvényesítésére, mint azokban a fejlettebb társadalmakban, ahol az állam és a társadalom szétválása előbbre jutott, s így az állam jobban őrizhette autonómiáját a különböző érdekcsoportokkal szemben. Mintha az interaktív pártállam modellje ezzel ellentétes követke-

tetést engedne meg: ha az önbomlasztó modellváltozatban kevesebb akadálya van az önszerveződésnek, akkor azt várnánk, hogy e modellváltozatban könnyebben megszerveződnek a járadékvadász érdekcsoportok, mint az önkizsaroló változatban, s ezért az előbbi modellváltozatban sikeresebbek lehetnek. Az önbomlasztó modellváltozatban tehát a radikális reformok bevezetése nagyobb akadályokba ütközne, mint az önkizsaroló modellváltozatban. Ez a követke-

zetetés azonban nyilvánvalóan téves (lenne), és természetesen a szerző sem állítja ezt.

A könyv második részét három esettanulmány alkotja. Csanádi Mária itt egyrészt empirikus ellenőrzésnek veti alá az interaktív pártállam modelljét, elméletileg levezetett variánsait és dinamikáját, másrészt a modell kategóriáiban elemelve, új megvilágításba helyezi a vizsgált eseteket. Az esettanulmányok nem a román, a magyar és a kínai pártállam működésének és átalakulásának részletes történetei. Ugyanakkor nem csupán az elmélet verifikálására szolgálnak, mert esetenként az elméletalkotás korlátaira is rámutatnak. A változások empirikus leírása során ugyanis nem lehetett eltekinteni azoktól a makropolitikai és társadalmi összefüggésektől, amelyeket a modell zárójelbe tett. Az esettanulmányok ezért szükségképpen olyan vál-

tozásokat vagy éppen a változások hiányát magyarázó tényezőket is tematizálnak, amelyek a modellben nem kaptak helyet.

Az IPS-modell az analitikus gondolkodás és az empirikus tények gyűjtésének és feldolgozásának szerencsés és sikeres ötvözetéből született eredeti szemléleti termék, mely értelmezhetővé teszi a kelet-európai és a kínai átalakulás közötti különbségeket. Jelentős hozzájárulásnak tekinthető a hazai és nemzetközi politikai gazdaságtani kutatásokhoz. □

Ábra Csanádi Mária *Honnan tovább?* (T-Twins, Bp., 1975) c. könyvéből